

Haziran 2022

Yıl: 6 Sayı: 1 ss. 16-25

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 07.07.2021

Kabul Tarihi: 24.02.2022

June 2022

Volume: 6 Issue: 1 pp. 16-25

Article Type: Research Article

Submitted: 07.07.2021

Accepted: 24.02.2022

ISSN: 2619-9408

EDEBİYAT-TARİH İLİŞKİSİ VE EDEBÎ ESERİN TARİHSELLİĞİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR

Abdulmecit CANATAK*

Öz

Matematik, Fizik, Kimya, Biyoloji gibi fen bilimleri nasıl birbirlerinden ayrık sahalara değilse; edebiyat, sosyoloji, psikoloji, tarih, teoloji başta olmak üzere sosyal bilimler de tamamen bağımsız değildir. Hatta post modern kültür ve sanatın hayatımızın her safhasına olduğu gibi bilim ve sanata da yön vermiş olması bu ortaklığın sınırlarını daha da genişletmiş, neredeyse bütün bilimsel disiplinlerin özerkliği ortadan kalkmıştır. 1980'den sonraki hızlı teknolojik gelişmelerle birlikte özellikle dijital teknolojinin sanata hakim olmasıyla bu karşılıklı etkileşim daha da hız kazanmıştır. Tarih, edebiyatın bu disiplinler içerisinde en çok etkileşim içerisinde olduğu disiplinlerden biridir. Tarih bilimi tarihsel belgenin olmadığı durumlarda kurgusal metinlerden yararlanır. Bu bağlamda edebiyat tarihe kaynaklık eder. Edebiyat da kurguya dayalı metnin arka planını, devrini, sanatkarını anlamak adına tarihten yararlanır. Tarihi roman, tarihi tiyatro ve tarihi şiir bu etkileşimden doğmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarih, edebiyat, tarihsellik, tarihilik, tarih-edebiyat ilişkisi.

Discussions on The Literature-History Relationship and The Historicity of Literature Work

Abstract

Sciences such as Mathematics, Physics, Chemistry, Biology are not discrete/independent fields from each other. Social sciences, especially literature, history, sociology, psychology, and theology, are not completely independent. In fact, the fact that postmodern culture and art has guided science and art as well as every phase of our lives has expanded the limits of this partnership. The autonomy of almost all scientific disciplines has disappeared. With the rapid technological developments after the 1980, especially with the digital technology dominating the arts, this mutual interaction has accelerated. History is one of the disciplines in which literature interacts most among these disciplines. History science uses fictional texts in cases where there is no historical document. In this context, literature is the source of history. Literature also uses history to understand the background, era and artist of the fictional text. Historical novel, historical theater and historical poetry were born from this interaction.

Keywords: History, literature, historicity, historicity, history-literature relationship.

Giriş

Bu makalede edebiyat eserine tarihsellik, diğer bir ifadeyle tarihilik vasfını kazandıran unsurlar üzerinde durulacak, 'tarihsellik'/ 'tarihilik' kavramlarının üzerine yapılan tartışmalara yer verilecektir. Burada bahsi geçen 'tarihsellik' kavramı, tarihin bizzat kendisi ve içeriği ile ilgili olan ve çok tartışılan kavram değil, sanatın tarihle olan ilişkisi etrafında kullanılandır.

* Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, acanatak@yyu.edu.tr, Orcid: 000-0001-7897-0558

Tarih ve Tarih Bilinci

Grek-Latin dillerinde “historia” olarak geçen ‘tarih’ kelimesinin kökü, araştırmak, öykü, öykü anlatmak, bildirmek, gezip görmek, gözlemlemek vb. değişik anlamlar taşır. Almanca sözlüklerdeki “geschichte”nin kökeni de olay, öykü vb. gibi manaları kapsar. Araplarda ve diğer İslâm ülkelerinde kullanılan ve aslı İbranîce olan kelime, geriye gitme, geriye uzanma anlamlarını içeren “v-r-h” kökünden gelir.

“Tarih” terimi ile ilgili çok sayıda tanım yapılmıştır. Ancak tanımların genel olarak benzer içeriğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Gibb’e göre milletlerin hayat akışına ait hâdiseleri, zaman, yer ve isim bildirerek, onların meydana geli sebeplerini açıklayan bir bilgi koludur (Gibb, 1997: 777). Amerikalı tarihçi Turner, “Geçmişten bize gelen ve günümüzde ortaya çıkan tenkitçi ve yorumcu bir anlayışla incelenen kalıntılar” şeklinde tanımlar (Özçelik, 1999). Ömer Hayyam, tarihin, kâinatın vicdanı olduğunu söyler. Volter ise “tarih, kralların, generallerin çiftliği değil, milletlerin tarlasıdır” der (Yılmaz, 1988: 33-35).

Tarih, tecrübe edilmiş hâdiselerden doğru teşhisler elde etme yoluyla insanlara yön verir. Bir gemi için pusulanın önemi ne ise, millet için de tarihin önemi odur diyen Ahmet Cevdet Paşa, iktidarlar açısından tarihin önemini şöyle ifade eder:

“Devlet adamları mutlaka tarih bilmelidirler. Çünkü siyasî işlerde maharet tecrübe ile hasıl olur. Ama her suret-i tecrübeye bir adamın ömrü yetmez ve bir asrın tecrübesi kaftı değildir. Bunun için aklı başında devlet adamları her şeyi nefislerinde tecrübeye kalkışmaz ve başkalarından ibret ve nasihat alırlar. Devlet adamları tarih ilminden kendileri için değil devlet işlerinin yürümesi için faydalanacakları şeyler öğrenirler” (Yazan, 1992:53).

Tarihin bir tanımı da “yaşayan gerçeklik”tir ve bu gerçeklik insanda bir “kök duygusu” uyandırması bakımından önemlidir. Bu metotla tarih, nesillere mensubu oldukları milliyeti en iyi şekilde tanıma imkânı verir. Ancak, burada gerçeklik kelimesinden hareket edilerek tarihin tabii bilimler gibi deneylere dayalı bir bilim olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Zira tarih içerisinde meydana gelmiş olayların laboratuvarlarda deneylerle yeniden incelenmesi düşünülemez. Çünkü geçmişten günümüze kadar gelen ve gelecekte de devam edecek olan var olma duygusu tarih bilinci ile mümkün olabilir. İnsanoğlu bugünü anlamak için dünü bilmeğe, dünkü işleri kavramak için daha evvelki günlerin ve uzak zamanların olaylarını hatırlamağa mecbur kalmaktadır. Bu yolla, içinde bulunduğu vaziyetin hakiki başlangıcını anlamak istedikçe geriye doğru çekildiğini kavramaya başlar.

Tarih bilinci; toplumsal tarihî olay, tarihî şahsiyet ve tarihî kültürel unsurları, bütün yönleriyle müşahhas bir âlem olarak canlandırmak, onları konuşurmak ve hatta aktüel zamanda onları düşünmektir. Geçmiş asırların farkına varmak onları hissetmek demektir. Bu yönelişin asıl amacı, yaşanılan zamanı anlamak ve bugünden yarına doğru isteklerimiz doğrultusunda gitmektir. Ancak, geçmişe bağlılık, bilinçsiz ve amaçsız bir bağlılık olmamalıdır. Geçmiş de içine alan ve realist bir dünya görüşünden ibaret olan tarih bilinci, maziperest olmayı, geçmişe kuru kuruya bağlılığı gerektirmez. Bir başka ifadeyle tarih şuuru, ezilmişliğin psikolojik baskısı altında tarihin ihtişamlı dönemlerine sığınma olmamalıdır. Eyüboğlu’nun ifadesiyle: “Ölümler arasında dolaşırken sağ olduğumuzu unutursak, bir manada ölmüş oluruz. Bizim mazide yaşamamız değil, mazinin bizde yaşaması lazımdır.” (Eyüboğlu, 1930: 382).

Nurer Uğurlu, tarihin hiçbir zaman “eskimiş, sararmış, tozlu bir geçmiş” olmadığını savunur. Zira tarih, bize kadar gelen, bizimle bir arada yaşayan, yer yer hayıflanmakla birlikte, çağımız için dersler çıkardığımız bir geçmiştir, der. Bu anlamda tarih, geçmişin bütün yönleriyle yaşanır kılınması demek değil; mazinin ulusal veya evrensel değerlerini, hâlin dünya görüşü ve değerleriyle algılanması demektir. Bir diğer ifadeyle geçmişin, çağdaş bilincin süzgecinden geçmesi gerekir. Söz

gelimi, tarihe yeni bir yorum getirmemek ve ona sadece bir geçmiş olarak bakmak da sakıncalıdır. Bu davranış tarzı, tarihi ağırlaştırmaktan ve anlamsız kılmaktan başka bir işe yaramaz (Uğurlu, 1986:6-9).

Edebiyat ve Tarih

‘Tarih’in edebiyatla münasebeti nasıl başlar, edebî eser nasıl tarihsellik vasfını kazanır? Öncelikle bu sorunun cevabı bulunmalı. Genel görüş, edebî eserdeki tarihselliğin, hâdisenin edebî eser içerisindeki yerini ve gerçek değerini tayin etmede, tarihin kendisinden daha da önemli olduğudur. Çünkü edebiyat devrin tarihine şahitlik eder. Toynbee, geçmişi sorgulayan, analiz eden tarihçinin de, geçmişi, anı ve geleceği kapsayan tarih zincirinin bir halkasında yer aldığını, tarihçinin anlatırken de aynı zamanda maziye dönüştüğünü ifade eder. Dün için bugün yapılmış bir yorumun, yarın için yorumlanması gereken bir metin olacağını dikkate alan Toynbee, bu şekilde, tarihî gerçeğe de gönderme yapar. Bunu, tarihçinin tarihi anlatma bakımından, tarihin hem öznesi hem de nesnesi olduğunu vurgulayarak belirtir (Toynbee, 1955: 12-16).

Sanatkarın tarih şuuruna varabilmesi için tarihçi olması gerekmez. Ancak, sanatında tarihi bir temayı esas aldığı zaman, söz konusu sanat eserini tarih şuruyla meydana getirmiş olur. Bu noktada edebiyatın tarihe kaynaklık etmesi, bir diğer ifadeyle tarihin sanat şeklini alması gerçeği ile karşılaşırız.

Her milletin tarihi, millî destan ve efsanelerle başlar. Büyük devlet kuran hakanlar ve onlara yardımcı olan millî Tanrıların menşeleri etrafında söylenen efsaneler, ayinlerde okunan dua ve ilahîler, kahramanların sergüzeşlerini terennüm eden epopeler vesaire, düşünce tarihinin muhtelif gelişme safhalarını öğrenmek için çok kıymetli unsurları ihtiva ederler. Bu bakımdan en ilkel toplumlarda bile yazıdan önce şiir vardı. Sosyal yaşamın başlamasıyla önce musiki sonra söz oluştu. Bunun yanı sıra, dilden dile çağdan çağa aktarılıp gelen destanlar tarihe ışık tutarlar. Tarihî olayları tasvir eden ve tarihî şahsiyetlere ait olan bu tür destanlardan tarihçiler önemli bilgiler çıkarabilirler. Destanların bir kısmı tarihî olmayan, bilinmeyen hâdise ve şahsiyetlere ait iken diğer bir kısmı tarihî olayları tasvir eder. Ancak bu rivayetler kulaktan kulağa iletilirken bunları ilk defa söyleyen kişinin ismi kaybolmuştur. Söz gelimi ilk tür destanlar, eski Yunan ilahlarına ait hikâyeler myth/mitos/esatir olarak adlandırılmış ve ötekilerden ayrılmıştır. Bunların bir kısmı tarihî şahsiyetlere ait oldukları hâlde, bu şahısların ilahî karakter taşımaları sonucunda, tarihsel kimliklerini kaybetmişken, bir kısmı da tamamen muhayyel ilahlara ait oldukları hâlde, ilahlaşmış padişahların hikâyeleri şeklini arz ederler. Altay Türklerinde iyi muhafaza edilmiş şaman destanları böyledir. Bu destanlarda Kayra Han ve Karahan gibi ilahlaştırılmış tarihî şahsiyetler vardır.

Tarihe ait meseleleri, özellikle Ön Asya tarihine ait meseleleri izah etmede mythlerden yararlanılmıştır. Ancak bunlardan istifade edilirken tarih metodolojisine sadık kalmak ve ihtiyatlı olmak önemlidir. Türk tarihi için Bozkurt efsanesi bunlardan biridir (Togan, 1985: 38). Böylelikle edebî bir tür olan şiirin özellikle iptidaî çağlar için tarihin en önemli kaynaklarından birisi olduğu, hele hele destanların bu konuda çok önemli fonksiyonlarının bulunduğu söylenebilir.

Tarihçi, şair ve ressam olarak bilinen, özellikle coğrafyanın tarih üzerindeki rolüne dair düşünceleriyle tanınan Michelet, mitosların ve göçebe hayat süren halkların (Michelet buna barbar diyor) şiirinin her zaman bir milletin gerçek millî tarihleri olduğunu ifade eder (Halkın, 1989: 91). Mehmet Kaplan da iyi bir sanatçının tarihi bir tarih bilgininden daha iyi canlandırıp yorumlayabileceğini, zira sanatkarların hâdiselere farklı zaviyelerden de bakabildiklerini söyler (Kaplan, 1994: 450).

Görüldüğü gibi edebî eserin tarihî bir olay veya şahsiyeti yaşatmadaki rolü göz ardı edilemez. Aşağıdaki mısralarda görüldüğü üzere Divan şairi Nef’î, Sultan I. Ahmed’e sunduğu kasidede

Bâkî'yi överken Kanunî'yi sonsuza kadar yaşatacak hususun görkemli zaferleri değil, ölümü üzerine Bâkî'nin yazdığı şiir olacağını ifade eder (Akkuş, 1993:54).

“Haşre dek âb-ı hayât-ı suhân-ı Bâkî'dir

Andırıp zinde kılan nâm-ı Süleyman Hân'ı”

Edebî eser tertip ve tanzimden geçirilerek yeni bir sistem içerisinde ortaya konulabilir. Sanatkâr bu işlem sırasında tarihçiye göre daha özgürdür. Söz gelimi romancı tarihsel gerçekliği olan olayları yeniden kurgular. Şiirde ise yeni bir kurgudan çok tarihî olgu karşısında duygulanma ön plândadır. Burada tarihî roman ile tarihî şiir arasındaki fark da kendisini gösterir. Nitekim tarihî romandaki anlatış ve tema ile tarih kitaplarında anlatılanlar arasında belirgin farklar bulunurken, tarihî şiir veya bir diğer ismiyle tarih temalı şiir için bu yargının geçerli olmadığını söyleyebiliriz. Şair, tarihî hâdiseyi, çoğu zaman saptırmadan anlatır. Ancak şair işin içerisine duygularını ve politik görüşlerini yoğun olarak aktarır. Bu durum şaire değişik yorumlar yapma yolunu açar. Misal olarak Cumhuriyetin ilk dönem şairlerinden bazıları Türk Tarih tezi bağlamında Timur'u Türklüğün hamisi ve kurtarıcısı olarak görürler. Ankara savaşına da benzer bir perspektiften bakarlar. Örneğin, Fuat Şükrü (Dilbilen), Osmanlı Devleti'ne Fetret dönemini yaşatan Timur'u Turan idealinin gerçek savunucusu olarak görür (Dilbilen, 1931: 34). Yine Gündüz Nadir, Timur'un Ankara savaşında galip gelmekle Osmanlı'nın “mağrur çehresi”ne tokat attığını belirtir (Nadir, 1946: 16-17). Bunun yanı sıra, tarihî bir romandaki zaman ve mekân, gerçek dünyadan farklı olabilmekle beraber tarihî şiir için bunu söyleyemeyiz. Nitekim mekân, tarih temalı şiirde tarihle iç içe var olan bir varlıktır.

Tarih bilgisini ilgisini çeken bilgilere yönelirken, edebî eser yazarı çoğu zaman kendisinden çok başkalarının, özellikle okuyucunun dikkat ve ilgisini çekecek unsurların peşinde koşar.

Tarihçi tarihî bir olaya bakarken objektif ve önyargısız davranmak zorundadır. Hatta değerlendirmelerinde kendi kanaatlerini ve ruhsal özelliklerini bir yana bırakarak gerçek durumu yansıtmalıdır. Sanatkâr ise bu konuda biraz daha özgür ve rahattır. Yorum yaparken, kendisinin ve çağının olaya bakış açısını yansıtabilir. Bu noktada sanatçı, tarihi iyi bir âlimden daha değişik ve muhayyile gücü ile zenginleştirilmiş bir üslupla yorumlayacağı için tarih sanat eseri şekline girince okuyucuda daha çok ilgi uyandırır.

Sanatçılar tarihe başka bir açıdan baktığından tabiat ve içinde yaşanan sosyal hayat gibi tarih de işlenecek bir malzeme oluverir ve sanatkârın esinleneceği önemli kaynaklardan biri olur (Enginün, 1991: 445).

Sanatkârın tarihî olayları işlemesi sonucu okuyucuda tarihe karşı bir alaka uyanır. Romanlaştırılmış tarihin okuyucuda tarih sevgisini uyandırdığını söylemek mümkündür. Mehmet Kaplan, tarihî bir hâdisenin veya bir başka tarih unsurunun yorumlanması cihetiyle, sanat şeklini alan tarihin kendisini daha çok ilgilendirdiğini söyler. (Kaplan, 1994:450). Eyüboğlu'na göre de halkın bakış açısına tercüman olan kimselerin kaleme aldıkları şiirler veya diğer kurgusal metinler tarihçiye zenginleştirici malzemeler verecektir. Kısacası vesikaların yetersizliği durumunda ihtiyaç duyulan zaman dilimiyle ilgili edebî eserler, fiktif unsurları dikkatle ayıklamak kaydıyla birer vesika sayılırlar (Eyüboğlu, 1984: 11-13).

Orhan Okay'ın ifade ettiği gibi bir mimarî eserin büyüklüğü ve estetik duruşu karşısında heyecanlanabiliriz. Ancak, eserin mimarını harekete geçiren duygu nedir? Söz gelimi Mısır piramitleri neyin izahıdır? Süleymaniye caminin yüksek ve geniş kubbeleri acaba Allah'ı sonsuzlukta arayışı mı ifade ederler? Bütün bu sorulara, yorumlar cevap verebilir. Burada edebiyat devreye girer. Edebiyat, eserin gerçek sahibi olan mimarın tam olarak ifade etmediği duygularını dile

getirir veya hissettirir. Ancak, burada sanat tarihçisinin yorumu ile edebiyatçının yorumu birbirinden tamamen farklıdır (Okay, 1990: 22-23).

Aristoteles şiirin tarihten üstün bir değere sahip olduğunu belirtir ve şiir ile tarih arasında daha yakın bir ilgi kurar. Ona göre şiir tarihin öğrettiklerinin damıtılmış özüdür. Tarih yazarı ve şair, biri düzyazı, öteki nazım yazdığı için birbirlerinden ayrılmazlar. Aristoteles iki bilim arasındaki ayrılığı ise Herodot tarihinden yola çıkarak anlatır:

“Herodotos’un eserinin mısralar hâline getirilmiş olduğu düşünülebilir; bununla birlikte, ister nazım ister düz yazı hâlinde olsun, Herodotos’un eseri bir tarih eseridir.”..... “Tarihçi daha çok gerçekte olan şeyi ifade eder, şair ise olabilir olan şeyi ifade eder. Bunun için şiir, tarih eserine göre daha felsefi olduğu gibi, daha üstün olarak da değerlendirilebilir. Çünkü şiir daha çok genel olanı, tarih ise tek olanı tasvir eder” (Bıçak: 1991: 139).

Sonuç olarak tarihî bir hâdise veya kahraman noktasında olmasa bile, edebî eser ait olduğu kültür tarihinin veya yazıldığı dilin gelişim tarihinin belgesidir. Söz gelimi Kaşgarlı Mahmut’un eserlerindeki bir dördlük veya Yunus Emre’nin, Karacaoğlan’ın şiirleri, Türk toplum hayatının veya Türk tarihinin yüzyıllarca önceki durumunun belgesi olarak kabul edilebilir ve bu geriye gidişler aynı zamanda maziye dönüşüdür. Ancak maziye dönüş geçmişin zihniyetini olduğu gibi taşımak anlamına gelmez. Bilakis bu dönüş eski güzelliklerin yeni yorumlarla aktüel bir kıymet hâline gelmesi demektir. Burada önemli olan tarihin yazılışı değil, ruhumuzla olan münasebetidir. Bir başka ifadeyle, edebî eserde millî kimliğin inşası ve geçmişten güç alarak ayağını sağlam zemine basma şeklinde görülen tarih duygusudur. Söz gelimi Süleymaniye camii inşa edildiği devir için daha çok güzel bir camiden ibarettir. Oysa biz bu camiye bakarken, onu yorumlayanların söylediklerine bağlı kalarak Mimar Sinan’ı, bir bütün hâlinde Türk mimarisini, ruhun maddeye şekil verişini ve bir medeniyetin ihtişamını görürüz.

Edebî Eserin Tarihselliği Üzerine Tartışmalar

Edebî eserin tarih için bir kaynak oluşu düşüncesi eskidir. Ancak, edebî eserde tarihselliği aramanın uzak bir geçmişinin olmadığını söyleyebiliriz. Bir edebî esere tarihsellik vasfını kazandıran temel unsur zamandır. Fakat, şimdiki zaman değil, geçmişin çerçevesi içerisinde kalan bir süreç veya bu sürecin içerisindeki bir unsurdur. En ayırt edici unsur da budur. Buradan yola çıkarak edebî eserin tarihselliği terimini; olayın üzerinden uzun bir zaman geçtikten sonra edebî esere konu olması; yani aktüel zamandaki bir hâdisenin veya bir başka tarihî unsurun anlatılması vesilesiyle geçmişe gitme şeklinde tanımlayabiliriz. Tarihsellikte duygu hem mazi hem de hâl etrafındadır. Yahya Kemal’in “Koca Mustâpaşa” ile “Süleymaniye’de Bayram Sabahı” şiirleri ikincisine örnek gösterilebilir.

Tarihe ait bir hâdiseyi veya diğer tarihî bir unsuru geriye doğru işleyen(retrospektif) edebî eser ile çağının tarihî olaylarına tanıklık eden edebî eser birbirinden tamamen farklıdır. Bizi ilgilendiren asıl mesele de birinci husustur. Yahya Kemal’in şiirleri ya da Kemal Tahir’in birçok romanı geriye gitme şeklinde kendini gösteren tarih temalı edebî eserlere örnek gösterilebilir. Her iki sanatkarın eserlerinden öğrendiğimiz husus tarih değil, tarihsel muhtevaya yaklaşımdır.

Hâdisenin üzerinden belli bir süre geçtikten sonra kaleme alınan edebî eser, olayı kendi çağının şartları içerisinde aktarmak zorunda kalır. Şayet eser, olayın canlı tanığı olanların duygularını, geçmişin içinden anlatacaksa bunu o devirde zaten yapmışlardır. Örneğin, Kanunî Sultan Süleyman’dan sonra en uzun süre saltanat süren Avcı Sultan Mehmet’in tahttan indirilişinin hemen sonrasında karısı Afife Sultan tarafından yazılmış olan şiir mi olup biteni daha iyi verir, yoksa o olaydan sonra yazılmış olan mı? sorusuna cevap bulmak gerekir. Dolayısıyla edebî eserin tarihe kaynaklık etmesi ile edebî eserin tarihselliğini birbirinden ayırmak gerekir.

Avrupa edebiyatlarında bu eğilimlerin ikisi de vardır. Birinci tür eğilim, yani sanatkârın kendi devrini ya da şahit olduğu bir olayı anlatması harp edebiyatı içerisinde değerlendirilir. Auerbach, Goethe ve Schiller'in bazı romanlarının geçmiş tarihi olayları anlatmakla sanat bakımından daha büyük bir ehemmiyet arz ettiğini ifade eder (Auerbach, 1941: 221-222).

Çoğu zaman somut tarih sınırlaması yapılmamakla birlikte, bir edebî eserin tarihsellik vasfını kazanabilmesi için yazarı tarafından gözlenememiş bir devirde üretilmesi gerektiği savunulur. Bu görüşü benimseyenlere göre bir olaya tarihî diyebilmek için söz konusu olayın milletin zihninde tarih kategorisine geçmiş olması gerekir. Yani sanatkâr, geçmişî hâl kadrosu içinden görebildiği vakit tarihsellik tezahür etmiş olur. Bu kerte de konuyla ilgili önemli problemlerden birisi edebî eserin tarihselliğinin sınırlarının nasıl çizileceğidir.

Edebî eserin tarihselliği konusunda, daha çok tarihî hâdiseler ve tarihî romanın tarihselliği üzerine yapılan tartışmalar belirleyici olmuştur.

Şu soru da sorulabilir? Tarihî bir hâdiseye etrafında kaleme alınan edebî eser zamanla tarihsellik vasfını kazanabilir mi? Söz gelimi, Divan şiirinde herhangi bir zafer, tarihî şahıs veya mimarî eser etrafında kaleme alınan bir şiir, yazıldığı devir içerisinde değerlendirildiği taktirde bir tarihî duyguyu değil, sadece vak'anın tespiti mahiyetini arz eder. Kısacası yaşanan bir zamanın aktüel olaylarını ele almak bir şiire tarihsel nitelik verir mi? Hatta sıradan bir olayı konu edinen bir eser zamanla tarihsellik vasfını elde eder mi? Mesela 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı esnasında söz konusu savaşın heyecanı ile yazılan bir eser, kendi dönemi itibarıyla olayın tespitinden ibarettir. Tevfik Fikret, "Doksan Beşe Doğru" şiirinde çağını tenkit eder. Bu durumda Tevfik Fikret'in şiiri, tarihî şiir veya diğer ifadeyle tarih temalı şiir değil, devrine tanıklık eden ve sadece tarih-şiir ilişkisi içerisinde değerlendirilebilecek bir manzumedir. Ancak milenyumun penceresinden bakıldığı zaman tarihsel şiir kategorisinde değerlendirilebilir. Fikret'in şiirine aktüelin şiiri de denilebilir. Genel kabul bu tarz eserlerin tarihsellik içerisinde değerlendirilmeyeceğidir.

Ömer Faruk Akün, şiirde gerçek manasıyla tarihî duygunun ferdin içerisinde yaşadığı zamanı değil, kendisinden önceki zamanı ele aldığı vakit tezahür ettiğini, ancak, Tanzimat'tan önceki Türk şiirinde, fetih, askerî harekâtlar veya şairin devrinde idrak ettiği başka bir hâdisenin de, üzerinden belli bir süreç geçtikten sonra veya zamanla tarihsellik vasfına büründüğünü izah eder:

"Bir şiirin tarihî karakter göstermesi için mutlaka geçmişteki bir şahsı veya vak'ayı yahut da geçmişteki eşyayı konu alması şart değildir. Maziden-daha vazih manasıyla söyleyelim-bir cemiyetin yaşamış değerlerini muhtevasına alan geçmiş zamandan gelen herhangi bir unsur yahut eser, duresi ile birlikte alındığı taktirde, hâl içindeki durumu ile de tarihî duyguyu meydana getirebilir. Çok defa bir harabe, eski devirlerden kalan bir mimarî eser veya herhangi bir eşya, hâlin kadrosu içinde bulunduğu hâlde, tarihî duyguyu tamamiyle geçmişte kalmış şeylerden daha kuvvetli bir şekilde tesis ederler" (Akün, 1956: 61).

Benzer ifadeleri Taner Timur (Timur, 1991: 10) ve Hilmi Yavuz, (Yavuz, 1997:69) da kullanır. İkisi de her romanın zamanla tarihî romana dönüşebileceğini, dolayısıyla aktüel hâdiseleri işleseler dahi zamanla tarihsellik vasfını taşıyabildiklerini ifade ederler.

Temel sorun, edebî eserin tarihîlik ya da tarihsellik vasfını kazanması için eseri kaleme alma zamanı ile olay veya ele alınan tarihî unsur (tarihî şahıs, mekân, kültürel unsur) arasında en az ne kadar zamansal mesafe gerektiğidir? Söz gelimi Millî Mücadele devrini konu alan *Vurun Kahpeye* (Halide Edip, 1923), *Dikmen Yıldızı* (Aka Gündüz, 1928), *Acılar* (Agah Sırrı Levend, 1928) vs. gibi romanlar olay ile eserin kaleme alındığı zaman arasındaki mesafenin miktarı açısından kimi araştırmacılara göre tarihî roman sayılırken kimilerine göre sayılmazlar. Konuyla ilgili birçok görüş ortaya atılmış bulunmakla birlikte genellikle somut anlamda zamanın sınırları verilmez. Nitekim,

Yakup Kadri'nin *Yaban*'ını ve Halide Edip'in romanlarını tarihî roman kapsamına dahil etmeyen ancak Kemal Tahir'in romanlarını bu kategoride mütalâa eden Sadık Kemal Tural, tarihî roman için şöyle bir tanımlamada bulunur:

“Yazarı tarafından gözlemlenmemiş bir devri, tarihî hakikatlere sadık kalarak anlatan romanlara tarihî roman adı verilir” (Tural: 1982, 29).

Tural, bir başka yazısında konuya biraz daha açıklık getirerek, bir edebî eserin tarihîlik ve tarihsellik özelliğini kazanabilmesi için yazarın tanık olmadığı bir dönemi anlatması gerektiğini ifade eder (Tural: 1993: 89).

Orhan Pamuk da yaklaşık Sadık Kemal Tural gibi düşünür. Ona göre bir romanın tarihî sayılabilmesi için yazarın yaşamadığı, kendi çocukluk yıllarının arkasında kalan dönemleri konu edinmesi gerekir. (Argos, 1988: 179)

Osman Fikri Sertkaya, edebî eserin tarihîliğini ve tarihselliğini aynı şekilde “yazarı tarafından gözlemlenmemiş bir devir” şeklinde belirtirken, (Sertkaya, 1987: 409) Bedri Tahir Şaman, bir olayın tarihî hüviyete bürünebilmesi için onu yaşayanların ruh derinliklerine sinmesi, topluluğun şuurunda tarih mertebesine yükselmesini yeterli bir koşul olarak görür. (Şarman, 1942: 1) Bu konuda görüş belirten Haldun Çubukçu da her geçmişin mutlaka tarih kategorisinde değerlendirilmesinin yanlışlığına dikkat çeker (Çubukçu, 1997: 80).

Bu mütalalardan anlaşıldığı üzere bir eserin tarihîlik ve tarihsellik kategorisinde değerlendirilebilmesi için olayın sanatkar tarafından görülmemiş ve idrak edilmemiş olması veya toplumsal etkilerinin yitirilmiş olması yeterli bir sebep olarak görülür. Burada da zaman sınırlamasının somut çerçevesi netlik kazanmazken, Tarık Buğra'nın Millî Mücadele yıllarındaki olaylardan bazı kesitler sunmakla birlikte, ilk defa 1962'de *Yeni İstanbul* gazetesinde tefrika hâlinde neşredilen *Küçük Ağa* romanının da tarihî roman olup olmadığı konusunda bazı eleştirmenlerin karşı görüş bildirmesi meseleye farklı bir boyut kazandırmıştır. Sadık Kemal Tural, Alemdar Yalçın, Fethi Gözler, Samim Kocagöz ve daha birçok araştırmacı söz konusu eseri tarihî roman kategorisinde değerlendirirken, kimi romancı ve araştırmacı da bu kategorinin dışında tutar (Canatak, 2009: 9).

Murat Belge bir eserin tarihîliği ve tarihselliği konusunda daha somut bir ifade kullanır. Belge, 27 Mayıs ihtilâli ile ilgili romanların tamamının 1970'ten sonra kaleme alınmış olmasından yola çıkarak bir toplumsal olayın edebiyata nüfuz etmesi için en az on yıl geçmesinin bir gelenek hâline geldiğini söyler ve bu neden böyle bir süreci öne sürdüğünü açıklar:

“Edebî bir sindirim süreci için on yıl, çok uzun bir zaman sayılmaz. Çünkü tarihî bir roman, toplumsal bilim alanında yapılacak çalışmalara, bütün bu çalışmalardan çıkacak politik yorum ve değerlendirmeye çok şey borçlu olmak durumundadır.” (Belge, 1994: 95).

Ömer Faruk Akün, bir şiirin tarihîlik ve tarihsellik vasfını kazanabilmesi için sanatkarın “içinde yaşadığı zamanı değil, kendinden evvelki zamanı” konu almasıyla mümkün olabileceğini ve tarihî duygunun insan ve eşyayı geçmiş zamanın kadrosu ve perspektifi içerisinde idrak etmekle mümkün olabileceğini belirtir ve arada yeterli bir zaman dilimi olmadığından Fatih Sultan Mehmet'in ölümünden on iki sene sonra kaleme alınan *Hevesnâme* (Tacizâde Cafer Çelebi, 1493) isimli eserin, hâlis bir tarihî duyguyu yansıtmayacağını belirtir (Akün, 1956: 61, 79-80).

Cemil Meriç ise bu süreci biraz daha uzatır. Tarihçilerin çizdiği zaman sınırlamasından hareket ederek, bir romancının tarihçi gibi itinalı davranması ve aynı sabrı göstermesi için olay zamanı ile yazma zamanı arasında en az otuz yıllık bir mesafenin olması gerektiğini söyler (Meriç, 1975: 6-8).

Erol Güngör tarihsel olaya yaklaşımın objektifliği bağlamında bu süreyi elli yıla kadar çıkarır:

“Bir hâdisenin üzerinden elli yıl geçmeden tarihinin yazılmayışı, böyle bir tarihin pek çok yanlışlar ve eksikler taşıma ihtimalinden dolayıdır. Bu hiçbir zaman elli yıl içinde araştırma hürriyetini engellemez. Yanlış ve eksiklerin sebeplerinden en önemlisi ise, hâdiseye karışan şahısların hayatta bulunmalarındır. Bu şahıslar hayatta ve iktidarda ise veya onların tarafları iktidarda ise, sadece onları övmeye vesile olacak tarihler yazılabilir” (Güngör, 1995:14).

Konur Ertop da Türk romanı üzerine kaleme aldığı bir yazısında yakın tarihimizi konu edinen romanların tarihî roman olamayacağını, bu bakımdan Cumhuriyetin ilk yıllarında yazılan ve Millî Mücadele’yi konu edinen romanların tek bir gerçeği ele aldıkları için bu kategoriye dahil edilemeyeceğini ifade eder. Ertop, bu görüşünü daha da ileriye taşıyarak Millî Edebiyat romancılarının Tanzimat ve İkinci Abdülhamit dönemlerine uzanan romanlarını da tarihî roman kategorisinde değerlendirmez. Görüldüğü gibi Ertop’un temel endişesi yakın tarihi ele alan edebi eserin yeterince objektif olamayacağıdır.

Görüldüğü gibi Erol Güngör ile Konur Ertop konuyla ilgili birbirine yakın görüşler ortaya koymuşlardır. Ancak, Konur Ertop’un tayin ettiği süre elli yılı aşmaktadır. Heidegger’e göre ister kullanımda olsun ister olmasın bir nesnenin tarihsel olması, o nesnenin geçmişe ait bir obje olmasına bağlıdır ve bu yeterli bir sebeptir (Çüçen, 2000: 67). Tahsin Yücel de hâlin tarihini yazabilmek için bugünün dün olmasını beklemek gerektiğini söylerken, yine de toplumsal olayların yeterince anlaşılıp değerlendirilebilmesi için üzerinden belirli bir sürenin geçmesini zorunlu kılacak mantıklı bir kanıt gösterilemeyeceğini itiraf eder (Yücel,1988:57-58).

Sonuç

Bütün bu görüşler doğrultusunda, tarihe ait bir unsur karşısında tarihî duygunun oluşması için uzun bir zaman diliminin geçmesi gerektiği genel bir kabuldür. Ancak aradaki süre noktasında görüş birliğinin olmadığı açıktır. Dolayısıyla edebiyat araştırmalarında konuyla ilgili kolaylık sağlamak ya da bir belirsizliği ortadan kaldırmak adına bu süre elli yıl olarak tayin edilebilir.

Tarihsel şiir ile tarih temalı şiir farkı da önemlidir. Tabiat karşısındaki duygulanışları ifade eden veya Boğaz köprüsünün güzelliğini ve ihtişamını konu alan bir şiirde tek mısra ile Fetih hâdisesine temas edilebilir. Bu durumda söz konusu şiire tarihî açıdan da yaklaşmak mümkündür ve tarihî şiir ya da tarihsel şiir yerine tarih temalı şiir tabiri tercih edilebilir Ancak, Zeki Velidi Togan (Togan, 1995: 38-44) ve Mübahat S. Kütükoğlu başta olmak üzere bazı araştırmacıların böyle bir isimlendirmeye gitmeleri nedeniyle, tarih temalı şiir ile birlikte tarihî şiir veya tarihsel şiir ifadelerinin kullanılmasının yanlış olmayacağı kanaatini taşıyorum. (Kütükoğlu, 1990:21)

Sonuç olarak birincisi; tarih ve edebiyat birbirinin imkânlarından istifade etmek zorunda olan temel iki disiplindir. Tarih belgelerinin yetersizliği noktasında edebi eserin sunduğu imkânlardan yararlanıldığı bir gerçektir. İkincisi; edebî eserin tarihsel ya da tarihî kabul edilebilmesi için olayın oluş zamanı ile yazıya geçme anı arasında belirli bir zamanın geçmesi gerekir. Ancak söz konusu zamanın sınırları ve çerçevesi konusunda tam bir görüş birliği sağlanamamıştır. Olayın üzerinden on yıl geçtikten sonra kaleme alınan bir eser tarihî kabul edilirken genel görüş söz konusu olayın toplumun hafızasında tarih kategorisine yerleşmiş olmasıdır. Görüldüğü gibi aradaki mesafe noktasında net bir görüş birliğinden bahsedilemez. Edebiyat araştırmacılarına kolaylık sağlamak adına bu süre elli yıl olarak tayin edilebilir.

Araştırma ve Yayın Etiği

Bu çalışmada, Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi'nde belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergede *Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler* başlığı altında açıklanan eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Etik Kurul İzni

Çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Yazarların Katkı Oranı

İlgili makale tek yazarlı bir çalışmadır.

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışmasına dair bir durum söz konusu değildir.

Kaynakça

- Akkuş, M. (1993). *Nef'i divanı*. Akçağ Yayınları.
- Akün, Ö.F. (1956). Abdulhak Hamit'in 'Merkad-i Fatihi Ziyaret' manzumesi ve içindeki görüşler. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 7, 61-104.
- Auerbach, E. (1941). *Edebiyat ve harp*. Üniversite Konferansları
- Belge, M. (1994). *Edebiyat üstüne yazılar*. Yapı ve Kredi Yayınları.
- Bıçak, A. (1999). *Tarih bilimi: Aristoteles'te tarihin temellendirilişi*. Çantay Kitabevi.
- Canatak, A.M.(2009). *Cumhuriyet devri Türk şiirinde tarih duygusu*. Millî Eğitim Bakanlığı Yay.
- Çubukçu, H. (1997). Her geçmiş tarih kategorisinde incelenmeyebilir. *Hürriyet Gösteri*, 197, 80-82.
- Çüçen, A.K (2000). *Heiddeger'de varlık ve zaman*. Asa Kitabevi.
- Dilbilen, F. Ş (1931). *Turan ve Türkler*. İstanbul Resimli Ay Matbaası.
- Enginün, İ (1991). *Yeni Türk edebiyatı araştırmaları*. Dergâh Yayınları.
- Eyüboğlu, S (1938). Yaşayan mazi. *İnsan*, 1, 5.
- Eyüboğlu, S (1984). Tarihçinin edebiyat dünyasından alması gerekenler. *Töre* (59), Ağustos, 11-14.
- Gibb, H.A.R. (1997). "Tarih", *MEBİA*, C. 11.
- Güngör, E. (1995). *Dünden bugünden-tarih-kültür-milliyetçilik*. Ötüken Yayınları.
- Halkın, L.E. (1989). *Tarih tenkidinin unsurları*. (Bahaeddin Yediyıldız. Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaplan, M. (1994). "Mevlana'yı nasıl anlamalı", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2*. Dergâh Yayınları.
- Kütükoğlu, N. S. (1990). *Tarih araştırmalarında usul*. İstanbul. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Meriç, C. (1975). 47'ler yahut bir romanın düşündürdükleri. *Hisar*, 138, 6-8.
- Nadir, G. (1946). *Ortaasya'dan Sakarya kıyılarına*. Zonguldak Halkevi Yayınları.
- Okay, O. (1990). *Sanat ve edebiyat yazıları*. Dergâh Yayınları.
- Sertkaya, O. F. (1987). *Nihal Atsız*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Timur, T. (1991). *Osmanlı-Türk romanında tarih, toplum ve kimlik*. Afa Yayınları
- Togan, Z.V. (1995). *Tarihte usul*. Enderun Kitabevi.
- Toynbee, A. (Haziran 1955). Kaypak tarih. (Vedat Günyol Çev.). *Yeni Ufuklar*, 21(37), 12-16.

-
- Tural, S.K (1993). “Tahkiyeli roman geleneği ve Cezmi”, *Dođumunun 150. yıldönümünde Namık Kemal*. Ankara:
- Tural, S. K. (1982). *Zamanın elinden tutmak*. Ecdad Yayınevi.
- Uğurlu, N. (Temmuz 1986). Tarih ve şiir-1. *Broy*, nr. 9.
- Yavuz, H. (Mayıs 1997). Tarihi roman. *Hürriyet Gösteri*, 197, 69-71.
- Yazan, Ü.M. (1992). *Cevdet Paşanın toplum ve devlet görüşü*. İnsan Yayınları.
- Yılmaz, M. (Eylül 1988). Tarih ve mazi. *Türk Yurdu* (20).
- Yücel, T. (1988). “Tarihin sınırları”, *Cumhuriyet dönemi düşünce yazıları seçkisi*. Haz. Konur Ertop. Kültür Bakanlığı Yayınları